

ОБРАЗОТВОРЧА СТЕФАНІКІАНА

У статті йдеться про широке коло художників, у образотворчості яких вагоме місце займають мотиви літературної творчості Василя Стефаника. Прослідковуються твори мистців починаючи з сучасника письменника – Івана Труша, до мистців сучасної України. Аналізуються твори малярства, графіки, скульптури

Ключові слова: Василь Стефаник, образ, творчість, малярство, графіка, скульптура.

Мистців цікавила, цікавить і буде цікавити постать Василя Стефаника. Образотворча стефаникіана різноманітна, широкопланова, охоплює усі види та різні жанри образотворчого мистецтва, однак, досі не виокремлена в мистецтвознавстві, як, приміром, мистецька шевченкіана чи франкіана. Частина мистецької стефаникіани є широко відомою. Водночас, чимало творів потребують ширшого розголосу, або є маловідомими. Кожне нове покоління мистців народжує нові твори образотворчого мистецтва дотичні до постаті Василя Стефаника. Запропонована стаття не претендує на вичерпне висвітлення теми Стефаника в образотворчому мистецтві, а лиш окреслює основні тенденції і напрямки можливого подальшого ґрунтовнішого та глибшого опрацювання образотворчої стефаникіани.

Перший олівцевий портрет Василя Стефаника виконав у 1897 р. в селі Довгопілля на Гуцульщині художник Іван Труш, щирий прихильник і популяризатор творчості Стефаника. Портрет закомпоновано в овалі. Труш майстерно відтворює обличчя молодого письменника. Попри мистецьку вартість, важливою ознакою портрету, є відчуття безпосередності враження, одномоментності перебування художника і письменника під час його виконання. Це як автограф, дата побаченого й відтвореного, котрі задокументовують певну мить, момент часу, творчості, життя.

Вони познайомились під час студіювання в Кракові, від того часу приятелювали, зустрічались у Львові, Кракові, Відні. У тижневику «Будучність» (1899, №2, стор 6-8) І.Труш надрукував статтю «Василь Стефаник», де згадує про перебування письменника у Кракові. «Тут заговорив до нас Стефаник, перший по Франку, сильним артистичним голосом а представив мужика, або ліпше сказати його душу, так пластично а так знаменито, як ніхто перед ним». Художник аналізує збірку новел «Синя книжечка», висловлює думки про манеру Стефаника, вважає його майстром образного карбованого слова [1; с.112]. Взимку 1904 року Стефаник гостював у художника у Львові. Тоді ж Труш зробив фото Стефаника, яке вперше було надруковано у збірці «Мое слово», (Львів, 1905), [1; с.214]. У 1909 р. у Відні І.Труш друкує статтю «Василь Стефаник (силует)», де у порівнянні зі статтею 1899 р. поширив і поглибив характеристику творчості новеліста, дав оцінку новим збіркам його творів («Камінний хрест», «Дорога»), висловив чимало цінних думок щодо їх ідейного змісту та художніх особливостей [1; с.233].

Восени 1912 року у Чернівцях Труш прочитав у Народному домі доповідь на тему «Франко – Стефаник». Про цю публічну доповідь художника подала широку інформацію «Нова Буковина» (1912, 9 жовтня, №104, с.1), а через два роки у Чернівцях з'являється стаття І.Труша «Шевченко, Франко та Стефаник» [1; с.249]. У листі від 14 травня 1931 р., Труш сповістив Стефаника, що 23 травня прибуде до нього в гості. Радіє, що через кілька днів зустрінеться з ним у Русові. Однак, зустріч не відбулася, бо вже 24 травня у Львові на урочистому літературному вечорі, присвяченому 60-річчю від дня народження Стефаника, Іван Труш виголосив вступне слово [1; с.325].

Відомий український художник І.Северин вже в 1909 р. мав намір намалювати картини «Похорон гуцульський» і «Герої Стефаника» (газета «Рідний край», 1909, №3, с.8). З листів О.Кобилянської до В.Стефаника дізнаємося, що творами Стефаника був глибоко вражений буковинський художник Микола Івасюк, який «хотів би прочитати якусь «яснішу», погіднішу» новелу письменника. Відповідаючи листовно Кобилянській, Стефаник просить її подякувати художникові за прихильність і пояснює, чому нема веселості у його творах [1; с.110, 113]. Радо погоджувалася ілюструвати твори Стефаника Олена Кульчицька, про що засвідчила у листі до письменника [1; с.254]. Художниця дарувала Стефаникові свої роботи. В.Стефаник був вдячний О.Кульчицькій за опіку над його «своячкою» майбутньою художницею Ольгою Плешкан. «Вона дівчина безмірно тиха і скромна, і добре, що вона попала під Вашу опіку, і у Вашу хату», де зможе багато «скористати з м'якості і ясності Ваших заходів не лиш артистки», а й людини [1; с.328]. У 1917 р. вийшло друге видання збірки «Дорога. Новели» (100 с.) з ілюстраціями Кульчицької та портретом Стефаника. Про творчу співпрацю зі Стефаником художниця розповіла у згадці «Незабутнє» [1; с.257]. Особливу мистецьку вартість мають ілюстрації Кульчицької до новел «Дорога», «Такий панок», «Кленові листки», «Май» (1917 р.). Відомий український графік, автор серії портретів видатних діячів української культури Михайло Жук у 1926 р. виконав грав'юру на дереві «Василь Стефаник», послуговуючись, очевидно, світлиною письменника 1909 р..

Знаним ілюстратором творів Стефаника був його земляк, уродженець села Микулинці біля Снятина Василь Касіян. Під час мистецьких студій у Празі, Касіян виконав низку робіт, які за рівнем мистецького виконання перевершують більшість творів наступних років. Серед них ілюстрації до новели Василя Стефаника «Кленове листя» (1926 р.), зокрема «Христина», «Хвора мати», «Мати вмирає». До літературного вечора, присвяченого Стефаникові у грудні 1926 р., В.Касіян виконав два чудові «аквафорти», портрет Стефаника та ілюстрації до його творів. Для графіки художника характерне гармонійне співвідношення чорного і білого на форматі, відчуття композиції штриха, ритму, вишукане включення до композиції антуражу, шрифту, кольору. У творчому доробку В.Касіяна є цілий ряд творів, де художник використовує елементи етнографії – обрядові дійства, сцени народного побуту, предмети народного декоративно-ужиткового мистецтва тощо. Глибинним проникненням у сутність стефаниківського слова означені ілюстрації В.Касіяна: «Вістуні» (туш, перо, акварель, 1920 р.); «Кленові листки», «Василь Стефаник» (дереворити, 1926 р.); «Новина», «Палій»

(акварель, 1949 р.); «Катруся» (акварель, 1953 р.); «Лан» (акварель, 1971 р.). Портретна схожість і духовна єдність характерна для портрету Стефаніка разом з Мартовичем та Черемшиною (1950 р.).

1931-го, ювілейного року для Стефаніка, ілюструвати його твори взялося чимало художників, серед яких, окрім Василя Касіяна, був Микола Бутович. Письменник, видавець, краєнин і родич Василя Касіяна Ярема Гоян зазначає, що ілюстрації до новел Василя Стефаніка виходили ще два рази за життя письменника: у травні 1931 р., коли «Господарсько-кооперативний часопис» (№20-21) надрукував з нагоди 60-річчя від дня народження Стефаніка статтю Іванни Блажкевич і репродукцію грав'юри В.Касіяна до «Кленових листків» й у квітні 1933 р., в ювілейній збірці новел «Твори» разом з дереворитами М.Бутовича (прибуток від продажу цієї книжки призначався на ювілейний подарунок Стефанкові) [5; с.134-135]. Творчість Стефаніка була близькою для Бутовича. Мистець цікавився Стефаніком, зачитувався новелами письменника і брався за їхнє ілюстрування. У ранньому періоді своєї творчості Бутович зробив ілюстрації до збірки Стефаніка «Дорога». У листі до Іларіона Свенціцького від 12 квітня 1933 р. Бутович писав, що надіслав йому кілька різних дереворитів, а саме оригінали ілюстрацій до ювілейного видання Стефаніка, це лише 10 примірників, а дошки знищені [4; с.129]. Цінність дереворитів Бутовича, попри їх незаперечну мистецьку вартість, й у тому, що були «з того задзеркального часу» – як діти однієї родини.., тієї самої стражденно невідлижної доби», – як висловлювався про них В.Січинський [4; с.129]. Дереворити Бутовича з ілюстраціями до новел Стефаніка експонувались у 1933 р. на четвертій виставці АНУМ (Асоціація незалежних українських мистців) у Львові, на виставці української графіки у Празі, на ретроспективній виставці українського мистецтва у Львові за тридцять років (1905–1935). «Презентації новел Стефаніка через погляд Бутовича, – як зазначає автор найповнішого видання про художника, О.Федорук, – вражали експресіоністичною силою. У сприйнятті мистця тут виразилася частка праслов'янського світу, освітлена й опромінена його національним інвенціонізмом» [4; с.130]. Окрім ілюстрацій до збірки Стефаніка «Дорога», Бутович робив ілюстрації до новел «Злодій», «Дитяча пригода», «Марія», «Земля», «Давнина».

Безпосереднє відношення до Василя Стефаніка мав український художник, мистецтвознавець, педагог, представник української діаспори в Канаді, покутянин Іван Кейван. За порадою В.Стефаніка він вчився в Коломийській гімназії протягом 1919–1927 рр. До речі, Кейван і Стефанік були далекими родичами. Як згадував в одному з листів І.Кейван, відповідаючи на запитання про схожість його сумних очей з Стефаніківськими: «Що мої очі сумні як у Стефаніка, не дивно, бо мати Стефаніка Оксана (дочка Федора Кейвана), це двоюрідна (перва) сестра мого діда Івана». 21 вересня 1934 р. І.Кейван брав участь у святкуванні 50-річчя заснування читальні «Просвіта» у рідному селі Карлові. У святкуванні брали участь чимало поважних осіб, серед них був Василь Стефанік. В Карлівській читальні зберігалися портрети Стефаніка, Сандуляка, Лисенка виконані Кейваном. Олійний портрет В.Стефаніка знаходився також у Русові, в музеї Стефаніка, який оформляв І.Кейван, згодом він напише спомини: «В.Стефанік як людина» [2; с.20].

У Коломийському національному музеї народного мистецтва Гуцульщини та Покуття ім. Й.Кобринського зберігається портрет Василя Стефаника у домовині, який виконав художник Ярослав Лукавецький. По смерті письменника з'явилося чимало творів образотворчого мистецтва в малярстві, графіці, скульптурі. Художник, живописець Роман Турин, який є автором документального фільму про Гуцульщину, дослідником майстра Никифора з Криниці, згадував про теплі стосунки між його батьками та В.Стефаником, який часто бував у них у родинному помешканні у Снятині [1; с.254]. У 1948 році він виконав олійний портрет Стефаника. У тому ж році з'явилося окреме видання новел Стефаника з ілюстрованою обкладинкою, яку виконали художники І.Їжакевич та Ф.Коновалюк. Чимало українських живописців зверталися до стефаниківських мотивів, це Ольга Плешкан: «Яблука в саду Стефаника», «Портрет В.Стефаника» (зберігаються в Івано-Франківському художньому музеї); Володимир Патик: «Вулиця в Русові» (1970 р.); живописні портрети письменника створили Петро Обаль, Охрім Кравченко, Микола Канюс, інші.

Етапним моментом в образотворчій стефаникіані видався 1971 рік – рік сторічного ювілею письменника, коли з'явилася нова потужна хвиля творів образотворчого мистецтва стефаниківської тематики. Коломийський художник Петро Сахро виконав кілька олійних полотен в реалістичній манері, складних за композицією та живописним вирішенням: «Василь Стефаник», зображений на тлі коломийської ратуші, «Леся Українка і Василь Стефаник у гостях в Ольги Кобилянської», де поряд з портретованими малює натюрморт на столі і пейзажне тло (1971 р.). Чільне місце посідає Василь Стефаник у творчості прикарпатського художника, мистецтвознавця, педагога Михайла Фіголя. Пензлю Фіголя належить кілька портретів Стефаника. На фронтисписі видання, присвяченого сторіччю письменника, поміщено портрет Стефаника пензля Фіголя. Такий портрет Ю.Щербак подарував від імені Спілки письменників України і Міністерства культури України у 1971 р. правлінню краківських письменників до сотої річниці Василя Стефаника [7; с.70]. Один з портретів письменника, а також портрет Стефаника і Марка Черемшини за читанням газети «Селянська правда» зберігаються в Музеї освіти Прикарпаття.

Найширше, природньо, образотворча стефаникіана представлена в графічному мистецтві, де Василь Стефаник має чимало вдалих спроб «прочитання». Оповідною реалістичністю вирізняються твори стефаниківської тематики в українській графіці 50-70-х рр. ХХ століття. Це грав'юри художника Ф.Константинова «Мати», «Василь Стефаник» (1946 р.); рисунки у техніці туш-перо художників В.Бунова та В.Форостецького «Вона – земля», «Дурні баби», «Моє слово» та інших. Знаковою у творчості відомого графіка Сергія Адамовича була праця над ілюструванням творів Василя Стефаника. Художника вабила стилістика Стефаника, яку він намагався перекласти на чорно-білу мову графіки. Прагнув, щоб його графічні твори досягали монументальності і епічної величі Стефаниківських творів львівський художник Іван Остафійчук. Декоративність, ритміка народної орнаментики притаманна його лінограв'юрі «Роса» (1970 р). Композиційно вивіреними і лаконічними є грав'юри художників Д.Лазаренка до творів В.Стефаника «Камінний хрест», «З міста йдучи», «Моє слово», «Марія» (1970 р.);

Г.Смольського «Вечірня година» (1971 р.); Т.Якимовича «Кленові листки» (1977 р.). Високомистецьки перекладений на графічну мову стан героїв творів Стефаника в офортах класика української графіки Георгія Якутовича: «Романиха і радні. (Засідання)», в ілюстраціях до новел «Кленові листки», «Суд», «Діточа пригода» (1978 р.). Глибоким психологізмом вирізняються ілюстрації до новел В.Стефаника закарпатського художника В.Скакандія, який виконав дві грав'юри на обкладинці книги, графічний портрет письменника на тлі героїв новел на фронтисписі, а також три графічні ілюстрації в тексті до новел «Камінний хрест», «Палій» та «Діточа пригода» [3].

Образним зануренням у настрій Стефаниківських творів вирізняється серія цинкографій (грав'юр на металі) Д.Периколян. Ілюстрації до творів «Синя книжечка», «Камінний хрест», «Василь Стефаник» (1971 р.), вражають суголосністю графічної мови і авторського тексту. Варто виокремити стефаниківську тематику у творчості прикарпатського графіка, ілюстратора Яреми Оленюка, зокрема широковідомою є його лінограв'юра «Новина» (1971 р.). Перегукується з графічним мотивами гуцульської кераміки твір художника Ю.Віктюка «Давня мелодія» (1978 р.). Авторами графічних портретів Василя Стефаника є художники Ю.Новіков [8], Г.Сергеев (1983 р.) та інші. Особливе відношення до графіки, оригінальність мислення, чітке розуміння конкретного творчого завдання, вміння на відповідному рівні реалізувати творчий задум, висока професійна майстерність – характерні для ілюстрацій М.Поповича: «Арешт В.Стефаника», «Степан Дідух», «Воєнні шкоди», «Morituri», «Василь Стефаник» (1985 р.). Вдалою спробою інтерпретації стефаниківських творів мовою кольорової графіки є дипломна робота В.Гривінського, випускника художньо-графічного факультету Прикарпатського національного університету ім. В.Стефаника (1993 р.).

Цікавою, широкоплановою і різноманітною є скульптурна стефаникіана. Розпочав відтворювати образ Стефаника у пластичній скульптурі Михайло Паращук, співавтор пам'ятника Адаму Міцкевичу у Львові та автор портретів видатних українських діячів. У 1906 р. (за іншими даними впродовж 1916-1917 рр.) він виконав гіпсове погруддя В.Стефаника. Динамічності твору надає діагональне «рване» трактування плечового поясу та скуйовжене волосся письменника. Оригінал цього погруддя зберігається в Національному музеї українського мистецтва у Львові. Випускниця Краківської академії мистецтв Наталія Мілян, має у своєму доробкові барельєф Стефаника (1940 р.). До сторічного ювілею письменника, яке відзначалось на державному рівні, було відкрито низку монументальних пам'ятників, погрудь, меморіальних дощок присвячених В.Стефанику. На виставках, поряд з живописом, графікою, експонувалися твори станкової скульптури, портрети, рель'єфи, медалі з зображенням Стефаника та героїв його творів. З поміж них слід відзначити скульптурне погруддя перед бібліотекою ім. В.Стефаника у Львові, погруддя В.Стефаника у виконанні скульптора В.Одрехівського (1971 р.), монументальний портрет Стефаника львівського скульптора Я.Чайки (1971 р.), бронзові медалі «Василь Стефаник» скульпторів Г.Кальченко та Е.Миська (1971 р.), портрет Стефаника скульптора І.Лендела (в Музеї освіти Прикарпаття) тощо. Тоді ж постали пам'ятники Стефанику у Снятині, Русові, в с.Ясенів Бродівського району на Львівщині, в канадському Едмонтоні. Рельєфні

пластичні портрети Стефаника вкомпоновано на меморіальних дошках на будинку колишньої гімназії у Дрогобичі; в селі Розношинцях на Тернопіллі. У 1984 р. в Івано-Франківську був встановлений меморіальний знак з портретом Стефаника на честь присвоєння 1971 р. Педагогічному інституту його імені. Авторами знаку є С.Соколовська та М.Анденок. До кращих творів скульптурної стефаникіани можна віднести твори львівського скульптора Емануїла Миська, а саме – погруддя Стефаника у місті Дрогобичі біля церкви Св.Трійці та бронзова фігура письменника у дворику Прикарпатського національного університету ім. В.Стефаника в Івано-Франківську. Саме завдяки зусиллям ректорату університету та приятельських зв'язків між Е.Миськом та М.Фіголем постав цей пам'ятник, який є візитівкою університету.

Василь Стефаник надихав на творчість майстрів народного декоративно-прикладного мистецтва. Майстер народної творчості Г.Гарас виконав портрет В.Стефаника у техніці інтарсії на дереві, грузинський майстер Д.Одзелашвілі у техніці карбування на металі (1971 р.).

Твори образотворчої стефаникіани посідають важливе місце в українському образотворчому мистецтві, що є свідченням щирого пошанування, як особи Василя Стефаника, так і його творчості загалом. Є надія, що вони будуть предметом майбутніх мистецтвознавчих досліджень.

Література:

1. Погребенник Ф.П. Сторінки життя і творчості В.Стефаника. – К.:«Дніпро»,1980. – 350 с.
2. Лукань В.Г. Іван Кейван як мистець і критик мистецтва // Вісник Прикарпатського національного університету. Серія: мистецтвознавство. – Вип. XVII–XVIII. Івано-Франківск, 2009-2010. – С. 54–59.
3. Василь Стефаник. Новели. – Ужгород, «Карпати». – 1977.
4. Федорук О.К. Микола Бутович: Життя і творчість. – К.; Нью-Йорк: Видавництво М.П.Коця, 2002. – 431 с.
5. Гоян Я. Воскреснемо. – К., 1999.
6. Василь Стефаник. Життя і творчість у документах, фотографіях, ілюстраціях. – К.: «Радянська школа», 1987. – 144 с.
7. Співець знедоленого селянства. Відзначення сторіччя з дня народження Василя Стефаника. – К.: «Дніпро», 1974. – 198 с.
8. Лесин В.М. Василь Стефаник. Нарис життя і творчості. – К.: «Дніпро», 1981.